

11η ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΗ ΕΚΠΟΜΠΗ «Ψαλμός, Ἐκκλησίας Φωνή»

τοῦ Τομέα Ψαλτικῆς Τέχνης καὶ Μουσικολογίας τῆς Ἀ.Θ.Σ. Βόλου.
στὸν Ραδιοφωνικὸ Σταθμὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ στὴν ΟΡ.ΜΑ. τῆς Ἰ.Μ.Δημητριάδου
Ἐπιμέλεια: ΚΩΝ/ΝΟΣ ΧΑΡΙΛ. ΚΑΡΑΓΚΟΥΝΗΣ

ΘΕΜΑ ΕΚΠΟΜΠΗΣ: Ὁ παιδαγωγικὸς ρόλος τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης στὴ Θεία Λατρεία (β)
Σάββατο, 14 Μαρτίου 2015

ΣΗΜΑ ΕΝΑΡΞΕΩΣ - ΤΕΛΟΥΣ ΕΚΠΟΜΠΗΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΕΚΠΟΜΠΗΣ	«Ψαλμός, Ἐκκλησίας Φωνή» (Ὁσίου Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, Περὶ Ψαλμοῦ [De psalmo])
ΥΠΟΤΙΤΛΟΣ ΕΚΠΟΜΠΗΣ	Ἄγιογραφικὲς καὶ Πατερικὲς Θεολογήσεις γιὰ τὴν Ἱερὰ Ψαλμωδία.
ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΚΠΟΜΠΗΣ	Μία παραγωγή τοῦ Τομέα Ψαλτικῆς Τέχνης καὶ Μουσικολογίας τῆς Ἀκαδημίας Θεολογικῶν Σπουδῶν Βόλου.
ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΕΚΠΟΜΠΗΣ	Παρουσιάζει ὁ Διευθυντὴς τοῦ Τομέα Κων/νος Καραγκούνης, Ἐπίκουρος Καθηγητὴς τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.
ΣΥΜΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ	Συμπαρουσίαση: Ἀριάδνη Τσαλούχου, Ψυχολόγος.

Α΄ ΜΕΡΟΣ

ΠΡΟΦΩΝΗΣΗ ΕΚΠΟΜΠΗΣ

Ἀγαπητοὶ ἀκροατές, χαίρετε! **Γειά σας.**

Κάθε ἐβδομάδα, αὐτὴν τὴν ἡμέρα καὶ ὥρα ἀκοῦτε τὴν ἐκπομπή, «Ψαλμός, Ἐκκλησίας Φωνή», ἀφιερωμένη στὴν Ἱερὰ Ψαλμωδία τῆς Ὁρθόδοξης Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας.

Μπορεῖτε νὰ ἀφήνετε τὰ μηνύματά σας, πὺς παρατηρήσεις ἢ πὺς ἀπορίες σας, στὸ τηλεφωνικὸ κέντρο τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ, καλῶντας τὸν ἀριθμὸ 210-7298222, ἀπὸ πὺς 7 τὸ πρωὶ ἕως πὺς 8 τὸ βράδυ ἢ, ἀκόμη, μπορεῖτε νὰ καλεῖτε τὸ τηλέφωνο 6947774647 τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς ἐκπομπῆς.

Ἐπίσης, μπορεῖτε νὰ μᾶς στέλνετε προσωπικοὺς σας δίσκους ἢ ἠχογραφήσεις σας Ψαλτικῆς, πὺς ὁποῖες εὐχαρίστως θὰ παίζουμε στὴν ἐκπομπή μας. **Τὸ ὑλικὸ σας αὐτὸ μπορεῖτε νὰ μᾶς τὸ στέλνετε μαζὶ μὲ τὰ στοιχεῖά σας καὶ ἕνα σύντομο βιογραφικὸ σας, εἴτε ταχυδρομικῶς στὴ διεύθυνσή μας **Ἀμοργοῦ 6B, Τ.Κ. 38500, Βόλος**, εἴτε ψηφιακῶς στὴν ἠλεκτρονικὴ διεύθυνση τοῦ Τομέα Ψαλτικῆς, **tomeaspsaltikis**, μίᾳ λέξει, ὅπως ἀκούγεται, **@acadimia.org**, ὅλα τὰ γράμματα μὲ μικροὺς λατινικοὺς χαρακτήρες.**

Σᾶς ὑπενθυμίζουμε, ἀγαπητοὶ φίλοι, ὅτι τὰ κείμενα τῶν ἐκπομπῶν μας ὑπάρχουν πλέον ἀναρτημένα στὸν ιστότοπο τοῦ Τομέα Ψαλτικῆς Τέχνης καὶ Μουσικολογίας τῆς Ἀκαδημίας Θεολογικῶν Σπουδῶν Βόλου. Ὅσοι ἐνδιαφέρεστε νὰ βλέπετε ἢ νὰ κατεβάξετε τὰ κείμενα τῶν ἐκπομπῶν μας, δὲν ἔχετε παρὰ νὰ ἐπισκέπτεσθε τὸ σάιτ τοῦ Τομέα στὸ **www.tomeaspsaltikis** -μῖᾳ λέξει, ὅπως ἀκούγεται- **gr**. Ἐδῶ μπορεῖτε, ἐπίσης, νὰ βρῖσκετε πληροφορίες γιὰ πὺς λοιπὲς δράσεις τοῦ Τομέα (συνέδρια, ἡμερίδες, λατρευτικὲς καὶ καλλιτεχνικὲς ἐκδηλώσεις, ἐκδόσεις-κυκλοφορίες δίσκων), καθὼς καὶ ἐπιστημονικὲς μελέτες τοῦ διευθυντοῦ καὶ τῶν μελῶν του.

Στη σημερινή έκπομπή, κατά τις μουσικές γέφυρες, θα ακούσουμε βυζαντινούς αναστάσιμους ύμνους (Έξαποστειλάρια, Έωθινά Δοξαστικά, Τροπάρια τῶν Αἰνῶν καὶ ἄλλα ὅμοια) ὁμορφα ἐρμηνευμένους ἀπὸ τὸν μακαριστὸ Πρωτοψάλτη καὶ Διευθυντὴ τοῦ Βυζαντινοῦ Χοροῦ τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἀθηνῶν Σπυρίδωνα Περιστέρη. Οἱ ἠχογραφήσεις αὐτὲς προέρχονται ἀπὸ παλαιὲς κυκλοφορίες δίσκων 45 στροφῶν τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου «ΖΩΗ».

1. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑ, Νο 1.

Ἄς ἔλθουμε, τώρα, ἀγαπητοὶ ἀκροατές, στὸ θέμα τῆς σημερινῆς μας ἐκπομπῆς. Σήμερα, ὅπως εἴχαμε ὑποσχεθεῖ στὴν προηγούμενη ἐκπομπή μας, θὰ συνεχίσουμε τὸ πολὺ σημαντικό ζήτημα ποὺ ἀφορᾷ τὸν «παιδαγωγικὸ ρόλο τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης στὴ Θεία Λατρεία», κατὰ πόσο, δηλαδή, ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη μπορεῖ νὰ λειτουργεῖ καὶ ὡς παιδαγωγικὸ μέσον ἐντὸς τῆς ὀρθόδοξης Λατρείας.

Συγκεκριμένα ἰσχυρῶς στὴν προηγούμενη ἐκπομπή μας εἴχαμε πεῖ ὅτι ἡ παιδαγώγηση τῶν πιστῶν διὰ τῆς Ψαλμωδίας κατὰ τὴν τέλεση τῆς Θείας Λατρείας μπορεῖ νὰ γίνεταί με τρεῖς τουλάχιστον τρόπους: Παιδαγώγηση διὰ τῆς συμμετοχῆς, παιδαγώγηση μέσῳ τῆς ὑμνογραφίας καὶ παιδαγώγηση μέσῳ τῆς κατανόησης τῶν συμβολισμῶν τῆς ψαλτικῆς πράξης. Καὶ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς τρόπους τοὺς σχολιάσαμε ἐν ἐκτάσει, εἴχαμε μείνει, ὅμως, στὸν τρίτο, ὅπου κάναμε ἰδιαίτερα ἐκτενῆ λόγο γιὰ τοὺς συμβολισμοὺς ποὺ ἐπισημαίνονται στὴν Ψαλτικὴ Τέχνη. Σήμερα, θὰ συνεχίσουμε ἐκεῖνες τὶς σκέψεις καὶ θὰ ἀναφερθοῦμε καὶ σὲ ἄλλες πτυχὲς τοῦ συγκεκριμένου θέματος.

Γιὰ νὰ συνδέσουμε, κατὰ κάποιον τρόπο, τὸ ζήτημα τῶν συμβολισμῶν στὴν Ψαλτικὴ Τέχνη με ὅσα εἴπαμε στὴν προηγούμενη ἐκπομπή, ἐπιτρέψτε μας νὰ ἐπαναλάβουμε καὶ σήμερα ὅτι ὁ συμβολισμὸς εἶναι ἓνα ἐξαιρετικὰ ἰσχυρὸ στοιχεῖο στὴν ὀρθόδοξη θεολογία, τὸ ὁποῖο χρησιμοποιεῖται προκειμένου νὰ ἐπιτευχθεῖ ἡ συσχέτιση τῶν χρηστικῶν ὑλικῶν στοιχείων τῆς καθημερινῆς λατρευτικῆς ζωῆς με τὰ ὑψηλὰ πνευματικὰ νοήματα τῆς θεολογίας. Ἀπὸ τὶς θαυμαστὰς «προτυπώσεις» τῆς Καινῆς Διαθήκης στὴν Παλαιά, ὡς τὶς φωτισμένες συμβολικὲς ἐρμηνείες τῶν Πατέρων ἐπὶ παντὸς ὑλικοῦ δεδωμένου στὸ χῶρο τῆς Ἐκκλησίας, ὁ στόχος εἶναι ἓνας: Νὰ προσεγγίσει ὁ πιστὸς διὰ τῶν ὁρατῶν τὰ ἀόρατα, διὰ τῶν ἀπτομένων τὰ ἀσύλληπτα, διὰ τῶν αἰσθητῶν τὰ πνευματικὰ, διὰ τῶν ἐπιγείων τὰ ἐπουράνια, διὰ τῶν βροτείων τὴν «ὑπὲρ φύσιν καὶ λόγον καὶ ἔννοιαν» Οὐσίαν τῆς Τριαδικῆς Θεότητος. Καί, ὅπως δὴ ποτε, ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη δὲ θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ἀμέτοχη σὲ αὐτὴ τὴν ἐρμηνευτικὴ θεολογικὴ παράδοση. Κάθε ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ γνώρισμα αὐτῆς προβάλλει διὰ τῶν συμβολισμῶν τὶς ὑψιστὲς δογματικὲς πεποιθήσεις τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας.

2. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑ, Νο 2.

Στὴν περασμένη ἐκπομπή ἀναφερθήκαμε στὴν παιδαγωγικὴ ἀξία τῶν συμβολισμῶν ποὺ ἀφοροῦν τὴν Ὀκτωηχία, τὸ «ὁμοφώνως ψάλλειν» (τὸ νὰ ψάλλουμε, δηλαδή, ὅλοι μαζί τὴν ἴδια μελωδία), τὸ «ἀπὸ Χοροῦ ψάλλειν» (δηλαδή, τὸ νὰ ψάλλουμε στοὺς ὀρθόδοξους ναοὺς με πολυμελεῖς Χοροὺς Ψαλτῶν), ἀναφερθήκαμε στὴν ὠφέλεια τῶν συμβολισμῶν ποὺ ἀφοροῦν τὸ Ἴσοκράτημα καὶ τὸ μελοποιητικὸ εἶδος τῶν «Κρατημάτων» (τὰ εὐρύτερα γνωστὰ ὡς «τεριρέμ»), ἀλλὰ σχολιάσαμε καὶ τὴν παιδαγωγικὴ δύναμη ποὺ ἔχουν οἱ συμβολισμοὶ ἀπὸ τὴν

στάση τοῦ Ἱεροψάλτου στο ἱερὸ Ἀναλόγιο καὶ συγκεκριμένα στο ψαλμικό του στασίδι, ἀκόμη καὶ οἱ συμβολισμοὶ στὴν μελοποιητικὴ πρακτικὴ τοῦ «κατ' ἔννοιαν μελοποιεῖν».

Σὲ ὅλες τὶς ἀνωτέρω περιπτώσεις εἶπαμε ὅτι ὁ συμβολισμὸς στὴν Ψαλμικὴ Τέχνη παιδαγωγεῖ τοὺς πιστοὺς καὶ γι' αὐτὸ εἶχαμε τονίσει ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ προσέχουμε. Ὅποιαδήποτε ἀπόκλιση ἀπὸ τὴν πατερικὴ Ψαλμικὴ παράδοση δὲν ἀφορᾷ μόνο ζητήματα αἰσθητικῆς, ἀλλὰ μπορεῖ νὰ ἀποτελέσει ἀφορμὴ γιὰ παραχάραξη καὶ αὐτῆς τῆς πίστεως καὶ σίγουρα νὰ καταφέρει σοβαρότατο πλήγμα στο ὀρθόδοξο βίωμα καὶ στὴν ἐκκλησιαστικὴ καὶ λατρευτικὴ ἐμπειρία τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ.

3. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑ, Νο 3.

Ἐπειτα ἀπὸ τὴ σύντομη ἀνακεφαλαίωση, ποὺ ἀφοροῦσε σὲ ὅσα εἶπαμε στὴν περασμένη μας ἐκπομπὴ γιὰ τὸ θέμα τῆς παιδαγωγικῆς δυνάμει τῆς Ψαλμωδίας, ἂς δοῦμε τώρα πῶς ἡ Ψαλμικὴ Τέχνη μπορεῖ νὰ διδάσκει τὶς ἀρετὲς τῆς ταπεινώσεως, τῆς ὑποταγῆς καὶ τῆς ὑπακοῆς, ἀλλὰ καὶ πῶς ἡ σωστὴ ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ διασφαλίζει τοὺς ὑπηρετὲς τῆς σταθῆματα τῆς ταπεινώσεως, τῆς ὑποταγῆς καὶ τῆς ὑπακοῆς.

Ἡ Ψαλμικὴ Τέχνη, διαμορφωθεῖσα ἀπὸ τοὺς ἐμπειροπόλεμους καὶ πάντοτε ἐτοιμοπόλεμους Ἁγίους Πατέρες, ἔχει ἐξοπλισθεῖ μὲ πλήθος ἀσφαλιστικῶν δικλείδων, οἱ ὁποῖες εἶναι σὲ θέση νὰ προφυλάξουν τόσο τοὺς Ἱεροψάλτες ὅσο καὶ τοὺς ἀκροώμενους, τὸ ἐκκλησίασμα, ἀπὸ ποικίλες πνευματικὲς παγίδες.

Ἄς φέρουμε ὡς παράδειγμα τὸ ζήτημα τοῦ «ἀπὸ Χοροῦ ψάλλειν». **Γιατί εἶναι «χορικὸν μέλος» ἡ Ψαλμική;** Γι' αὐτὸ εἶναι «χορικὸν μέλος» ἡ Ψαλμική, γιὰ νὰ ἐμποδίζει τὸν Ἱεροψάλτη νὰ ἀκούει μόνη τὴ φωνή του, νὰ τὴ θαυμάζει, νὰ χαίρεται καὶ νὰ νοιώθει ἱκανοποίηση γι' αὐτή. Ἡ Ἐκκλησία καὶ συγκεκριμένα οἱ ἱεροὶ Πατέρες, ποὺ διαμόρφωσαν τὴν ψαλμικὴ παράδοση, εἶχαν ὡς προταρχικὸ τους μέλημα τὴ σωτηρία τῶν ψυχῶν τῶν πιστῶν, φυσικὰ, καὶ τὴ σωτηρία τῶν ψυχῶν τῶν Ψαλτῶν. Γι' αὐτὸ θέσπισαν τὸ «χορικὸ μέλος» στὴ Θεία Λατρεία, γιὰ νὰ προστατεύσουν τοὺς ψάλλοντες ἀπὸ τὴν ἔπαρση, τὴν οἴηση, τὸν ἐγωισμό, ποὺ γεννιοῦνται ὅταν ἀκούει κανεὶς τὴ φωνή του. Μὲ τὴ θέσπιση τοῦ «χορικοῦ μέλους» οἱ Πατέρες φρόντισαν ὥστε οἱ ψάλλοντες νὰ μὴν αὐτοθαυμάζονται ψάλλοντες μόνοι τους καὶ ἐπαίρονται γιὰ τὴ φωνή τους, γιὰ κάποιον, δηλαδή, ποὺ ἔχουν ὡς ἄνωθεν δωρεὰ καὶ δὲν τὸ ἀπέκτησαν ἀπὸ μόνοι τους. **Ἀγαπητοὶ μας, πατέρες, σύγχρονοι κληρικοί καὶ ποιμένες, ποὺ ἀκοῦτε τὴν ἐκπομπή μας, ἐνδιαφέρεστε γιὰ τὴ σωτηρία τῶν ψυχῶν τῶν Ψαλτῶν σας; Ζητεῖστε τους, καθοδηγεῖστε τους καὶ βοηθεῖστε τους νὰ ψάλλουν «ἀπὸ Χοροῦ».** Τὸ ὄφελος γιὰ τοὺς ἴδιους θὰ εἶναι μέγιστο. **Ἀλλὰ καὶ τὸ ὄφελος ποὺ θὰ ὑπάρξει γιὰ τὸ ἐκκλησίασμα εἶναι μέγιστο· τὸ ἀναπτύξαμε αὐτὸ σὲ ἄλλη παλαιότερη ἐκπομπή μας, δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ τὸ ἐπαναλάβουμε.**

Ψάλλοντες, λοιπόν, «ἐν Χορῶ» μποροῦμε νὰ καλλιεργοῦμε τὴν ταπεινώση. **Ἀλλὰ, ψάλλοντες «ἐν Χορῶ» μποροῦμε νὰ καλλιεργοῦμε καὶ τὴν ἀρετὴ τῆς ὑποταγῆς.** Ὁ ψάλλον «ἐν Χορῶ» ὑποτάσσει τὸ θέλημά του στὴν καλλιτεχνικὴ εὐαισθησία τοῦ προεξάρχοντος τοῦ Χοροῦ. Ὁ προεξάρχων, πάλι, τοῦ Χοροῦ ὑποτάσσει τὴν ἐλευθερία του, ρίχνοντας τὸ ἐπίπεδόν του στο μέτρο τῶν δυνατοτήτων ἢ τῶν ἀδυναμιῶν τῶν μελῶν τοῦ Χοροῦ του. Ὑποτάσσεται, ἔτσι, οἰκειοθελῶς σπὶς ἀνάγκες καὶ σπὶς δυνατότητες τοῦ συνόλου. Θὰ ἐπλέξει τὶς βάσεις τῆς τονικότητας τῶν μελῶν νὰ εἶναι τέτοιες, ὥστε ὅλοι νὰ μποροῦν νὰ ἀνταποκριθοῦν. Θὰ ἀκολουθήσει

χρονικές αγωγές τῶν τροπαρίων ἐφικτές σέ ὅλα τὰ μέλη τοῦ Χοροῦ, ὥστε νά προλαβαίνουν νά διαβάσουν καί οἱ ὀλιγογράμματοι ἢ οἱ νέοι, πού εἶναι ἄμοιροι τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς γλώσσας. Θά μεταχειρισθεῖ μελοποιήσεις κλασσικές καί βατές σέ ὅλους, μιὰ πού οἱ ἐπιτηθευμένες καί πολυφορτωμένες μελοποιήσεις δέν εἶναι γιά Χορὸ Ψαλτῶν, ἀλλὰ γιά λίγους δεξιότέχνες σολίστ, ἄρα δέν εἶναι «ἐκκλησιαστικές». **Τί σημαίνει δέν εἶναι «ἐκκλησιαστικές»;** Σημαίνει, δέν ἀφοροῦν ὅλο τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τὸ Πλήρωμα τῆς Ἐκκλησίας, ὅλη τὴν Κοινότητα, ἀλλὰ λίγα μεμονωμένα πρόσωπα, τὰ ὁποῖα, γιά τοὺς δικούς τους λόγους, ἐπιλέγουν νά πορευθοῦν μόνα τους στὴν ὁδὸ πρὸς τὴ σωτηρία.

Μέγα εὐεργέτημα, λοιπόν, ἢ «ἀπὸ Χοροῦ» Ψαλμωδία. Ἀλλίμονο, σέ ὅσους δέν θέλουν νά τὸ κατανοήσουν αὐτό. Φυσικά.

Πάντως, καὶ ὁλόκληρη ἡ δομὴ καὶ ἡ ιεράρχηση μέσα στη Θεία Λατρεία εἶναι μελετημένες καὶ ἔτσι ρυθμισμένες, ὥστε νά καλλιεργοῦνται οἱ ἀρετὲς τῆς ταπείνωσης, τῆς ὑποταγῆς καὶ τῆς ὑπακοῆς. Ἀκριβῶς. Ὁ Λαμπαδάριος ἀκολουθεῖ τὸν Πρωτοψάλτη, ὁ Πρωτοψάλτης τὸν προϊστάμενο ἱερέα, αὐτὸς μὲ τὴ σειρά του ὑπακούει στὸν Τυπικάρχη καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς. Ἔτσι, γεωργεῖται ἡ ψυχὴ, ἐνσπείρεται ὁ σπόρος τῆς ὑπακοῆς καὶ τῆς ὑποταγῆς (ὄχι μόνον στοὺς κληρικούς καὶ τοὺς Ψάλτες, ἀλλὰ καὶ στὸ ἐκκλησίασμα, διὰ τοῦ παραδείγματος αὐτῶν), καὶ ἔτσι βλασταίνει ἡ εὐλογημένη ταπείνωση, κατὰ τὸ παράδειγμα τῆς «ἐν Σταυρωῖ Θείας κενώσεως» τοῦ Ἀρνίου.

4. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑ, Νο 4.

Εἴπαμε ἤδη κάποια πράγματα, γιά τὸ πῶς ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη μπορεῖ νά συμβάλλει στὴν ἀσκήση τῶν ἀρετῶν. Ἄς ποῦμε καὶ κάποι ἀκόμη: Στὸν στόχο τῆς ὑπακοῆς καὶ τῆς ταπείνωσης ἔχει προσαρμοσθεῖ καὶ ἡ ὅλη μελοποιητικὴ δομὴ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς. Τὰ σύντομα μέλη εἶναι ἀπλά ἀπὸ μουσικῆς πλευρᾶς σχεδὸν παιδαριώδη. Γιατί; Για νά μπορεῖ νά συμφάλλει ὅλο τὸ ἐκκλησίασμα καὶ ὁ Ψάλτης νά μὴν ἐπαίρεται ὡς «ὁ μόνος εἰδῶς», ὁ μόνος πού γνωρίζει. **Τὰ ἀργὰ μέλη, πάλι, εἶναι δύσκολα καὶ ἔντεχνα, πολλές φορές μὲ φωνητικὲς ἀκρότητες ἀπὸ πολὺ χαμηλὲς τονικότητες ἕως πολὺ ὑψηλές, μὲ πολλές καλλιτεχνικὲς ἀπαιτήσεις.** Γιατί; Για νά εἶναι δυσεπίτευκτη ἢ ἀνεγάρδιαστη ἐκτέλεσή τους. Δηλαδή, νά εἶναι πολὺ δύσκολη ἡ ἐπίτευξη τῆς τέλει ἀπόδοσης. Ἡ ἀναμέτρηση μὲ τέτοια μέλη ὑπενθυμίζει πὺς ὅποιες γνωστικὲς καὶ ἐρμηνευτικὲς ἀδυναμίες του καὶ στὸν δεινότερο ἐρμηνευτὴ. **Ἄρα, καλλιεργεῖται πάλι μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο ἡ ταπείνωση.**

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά, ἡ μελοποιητικὴ παράδοση τῶν μελικῶν «θέσεων» τοῦ βυζαντινοῦ μέλους διαφυλάσσει καὶ τοὺς μελουργούς - μελοποιούς ἀπὸ αὐθαίρετες παρεκκλίσεις κατὰ τὴν σύνθεση νέων ἔργων. **Τί εἶναι μελικὲς «θέσεις»;** Μελικὲς «θέσεις» εἶναι οἱ πάγιες μουσικὲς φράσεις, μουσικὲς γραμμές, πού ὅταν συναρμῶζονται ἢ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη δημιουργοῦν καὶ ἀποτελοῦν τὸ «μέλος». Σὲ αὐτὲς εἶναι θεμελιωμένο ὁλόκληρο τὸ οἰκοδόμημα τῆς βυζαντινῆς μελοποιίας. Οἱ «θέσεις» εἶναι χιλιάδες, διαφορετικὲς γιά κάθε «Γένος Μελοποιίας» (Εἰρμολογικό, Στιχηραρικό, Παπαδικό), παρ' ὅλα αὐτά, εἶναι συγκεκριμένες, μὲ σταθερὸ καὶ ἀμετάβλητο μέλος. Ἀπ' αὐτὲς ὀφείλει νά ἐπιλέγει ὁ κάθε μελουργός, προκειμένου νά μελοποιήσει. Πρέπει νά σέβεται τὴν μελικὴ παράδοση τῶν «Γενῶν» καὶ δέν μπορεῖ νά συγχύζει πὺς «θέσεις» αὐτῶν, ὅπως δέν τοῦ ἐπιτρέπεται εὐκόλα νά ἐπινοεῖ καινοφανεῖς «θέσεις» μὲ μέλος ξένο πρὸς τὴν

ἀπ' αἰώνων Ψαλπική παράδοση. «Σύνθεσε ἐὰν δύνασαι,» σοῦ ὑπαγορεύει ἡ τέχνη, «καλλιέργησε τὸ τάλαντό σου, ἐπαύξησε τὴν Ψαλπική παράδοση πρὸς δόξαν τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ μὴν ἀπομακρύνεσαι ἀπὸ τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἦθος καὶ ὕφος τῆς Ψαλπικῆς. Ἐπίλεξε ἀπὸ τὸν ἀνεξάντλητο λειμῶνα τῶν «θέσεων», ὅταν μελοποιεῖς, γιὰ νὰ εἶσαι ἡσυχος, ὅτι δὲν καινοτομεῖς, ὅτι δὲν εἰσάγεις καρκινώματα στὰ ὑγιῆ μέλη τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς καὶ παράδωσε ἀναλλοίωτο «ὃ καὶ παρέλαβες παρὰ τῶν Πατέρων» καὶ νὰ σεμνύνεσαι ποιῶν τοῦτο καὶ "σωθήσῃ" διὰ τῆς ὑπακοῆς, διὰ τῆς ὑποταγῆς καὶ διὰ τῆς ταπεινώσεως». Εἶναι μνημειῶδες τὸ ἐπόμενο κείμενο τοῦ Μανουὴλ Χρυσάφου, Λαμπαδαρίου τοῦ Εὐαγοῦς Βασιλικοῦ Κλήρου τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως, στὸ ὁποῖο ὁ μέγας ἐκεῖνος διδάσκαλος ἐξηγεῖ τί εἶναι παράδοση καὶ πῶς ἡ παράδοση αὐτὴ προκύπτει ἀπὸ τὴ μίμηση τῶν παλαιότερων ἀπὸ τοὺς νεώτερος. Γράφει ὁ Χρυσάφης (θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ διαβάσω τὸ πρωτότυπο καὶ ὅπου χρειάζεται νὰ ἐξηγῶ): «Τῶν οἴκων (ἐνν. τῶν στροφῶν τῶν Κοντακίων) ...πρῶτος ποιητῆς ὁ Ἀνανεώτης ὑπῆρξε καὶ δεῦτερος ὁ Γλυκὺς τὸν Ἀνανεώτην μιμούμενος. Ἐπειτα τρίτος ὁ Ἡθικὸς ὀνομαζόμενος, ὃς διδασκάλους ἐπόμενος τοῖς εἰρημένους Δυσί (ἐδῶ τὸ ἐπόμενος δὲν εἶναι μόνο χρονικὸ), καὶ μετὰ πάντας αὐτοὺς ὁ χαριτώνυμος Κουκουζέλης, ὃς, εἰ καὶ μέγας τῶ ὄντι διδάσκαλος ἦν καὶ οὐδενὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ παραχωρεῖν εἶχε τῆς ἐπιστήμης, εἶπετο δ' οὖν ὅμως κατ' ἴχνος αὐτοῖς καὶ οὐδέν τι τῶν ἐκείνοις δοξάντων καὶ δοκιμασθέντων καλῶς δεῖν ᾤετο καινοτομεῖν διὸ οὐδὲ ἐκαινοτόμει. Ὁ δὲ Λαμπαδάριος Ἰωάννης τούτων ὕστερος ὢν, καὶ κατ' οὐδὲν ἐλαττούμενος τῶν προτέρων, καὶ ἂν ταῖς λέξεσι γράφων ἰδίᾳ χειρὶ ἔφη: Ἀκάθιστος ποιηθεῖσα παρ' ἐμοῦ Ἰωάννου Λαμπαδαρίου τοῦ Κλαδᾶ μιμούμενη κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν παλαιὰν Ἀκάθιστον. Καὶ οὐκ ἠσχύνετο γράφων οὕτως, εἰμὴ μᾶλλον καὶ ἐσεμνύνετο...»¹

Αὐτὸ πραγματικὰ εἶναι ταπείνωση, ὑπακοὴ καὶ ἐκκλησιαστικὸ φρόνημα... Τὰ ὑπόλοιπα στὸ δεύτερο μέρος τῆς ἐκπομπῆς μας, ἀγαπητοὶ φίλοι.

5. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑ, Νο 5.

Β' ΜΕΡΟΣ

Ἀγαπητοὶ ἀκροατές, ἀκοῦτε τὴν ἐκπομπή, «Ψαλμὸς, Ἐκκλησίας Φωνή», μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Καραγκούνη καὶ τὴν Ἀριάδνη Τσαλούχου.

Σήμερα, γιὰ δευτέρη συνεχόμενη ἐκπομπή, ἀναφερόμαστε στὴν παιδαγωγικὴ δύναμη τῆς Ψαλμωδίας. Στὸ τέλος τοῦ πρώτου μέρους μείναμε στὴ συζήτηση γιὰ τὸ πῶς ἡ Ψαλπικὴ μπορεῖ νὰ παιδαγωγεῖ σπὺς κατὰ Χριστὸν ἀρετὲς τῆς ταπείνωσης, τῆς ὑποταγῆς καὶ τῆς ὑπακοῆς. Ἄς πᾶμε, τώρα, καὶ λίγο παραπέρα:

Ἐφ' ὅσον ἡ Ψαλπικὴ Τέχνη -ἐὰν ὑπηρετεῖται μὲ σύνεση ἀπὸ τοὺς Ἱεροψάλτες καὶ τοὺς κληρικούς- καλλιεργεῖ τὴν ὑπακοή, τὴν ὑποταγή καὶ τὴν ταπείνωση, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ γενιᾶ καὶ τὴν ἀγάπη, τὴν ὑψιστὴ τῶν ἀρετῶν. Ὡς διακόνημα ἐντὸς τῆς Θείας Λατρείας ἡ Ψαλπικὴ ἀπαιτεῖ σοβαρὲς θυσίες ἐκ μέρους τῶν «διακόνων» τῆς. Οἱ Ψάλτες δὲν ἔχουν τὴν ἄνεση τοῦ πρωϊνοῦ ὕπνου κατὰ πὺς Κυριακὲς ἢ τῆς ἀνάπαυσης σὲ ἕνα στασίδι κατὰ τὴν διάρκειά τῶν Ἀκολουθιῶν, περισσότερο μάλιστα κατὰ τὴ Θεία Λειτουργία, ὅπως ὅλο τὸ ἐκκλησίασμα. **Στὸ Συναξάριο**

¹ Μανουὴλ Χρυσάφου, *Περὶ τῶν ἐνθουραζομένων τῆ Ψαλπικῆ Τέχνης καὶ ὧν φρονουσι κακῶς τινες περὶ αὐτῶν*. Ἡ πληροφορία παρὰ Γρ.Θ.Στάθου, *Ἡ Δεκαπεντασύλλαβος Ἱμνογραφία ἐν τῇ Βυζαντινῇ Μελοποιίᾳ*, Ἀθήναι 1977, σελ. 99-100.

τοῦ Ὁσίου Ἰωάννου τοῦ Κουκουζέλη μαρτυρεῖται, πῶς ἡ Θεοτόκος θεράπευσε τὰ πόδια του, ποὺ σάπισαν ἀπὸ τὴν ὀρθοστασία στὸ στασίδι του κατὰ τὴς ὀλονύκτιες ἀγρυπνίες. «Δὲν ἔλειπεν ὁ Ὁσιος Ἰωάννης ἀπὸ τὸν δεξιὸν χορὸν πῶποτε, ἀλλ' ἔψαλλε προθύμως καὶ ἐδοξολόγει ἀόκνως τὸν Κύριον. Ὅθεν ἀπὸ τὸν πολὺν κόπον καὶ τὴν ὀρθοστασίαν ἐσάπη ὁ ποῦς αὐτοῦ καὶ ἔτρεχεν ὑλὴ δυσώδης· ἀλλ' ἡ παντοδύναμος Δέσποινα ἰάτρευσε αὐτόν...»². Οἱ Ψάλτες δὲν μποροῦν νὰ ἀφιερῶσουν στὴν οἰκογένειά τους τὰ Σαββατόβραδα, ὅταν οἱ περισσότεροι ψυχαγωγοῦνται ἢ διασκεδάζουν. Ἐξ ἄλλου, ξοδεύουν πολλὰ γιὰ τὴν ἐκμάθηση τῆς τέχνης, γιὰ τὴν ἀγορὰ τῶν μουσικῶν βιβλίων, γιὰ τὸ κέρασμα -πολλές φορές- τῶν βοηθῶν τους ἢ γιὰ τὸ φιλοδώρημα τῶν μικρῶν Κανοναρχῶν τοῦ Ἀναλογίου τους. Ὅλα τοῦτα δὲν ἐξυπακούονται, ἐὰν ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη δὲν ἰδωθῆ ὡς διακονία καὶ ὡς καρπὸς βαθειᾶς καὶ εἰλικρινοῦς ἀγάπης πρὸς τὸ Θεό, τὴν Ἐκκλησία, τὸν πλησίον καὶ πρὸς τὴν τέχνη, τὴν παράδοση καὶ τὸ ἔθνος.

Πολὺ σωστὲς αὐτὲς οἱ ἐπισημάνσεις, ποὺ δείχνουν τὴς θυσίες καὶ τὴν ἀγάπη τῶν Ψαλτῶν γιὰ τὸ διακόνημά τους. Ὅμως, ὁ Μέγας Βασίλειος προχωρεῖ περισσότερο καί, ὅπως πάντα, εἶναι ἀφοπλιστικός. Μὲ τὴν Ψαλμωδία, γράφει, καὶ ἡ ἔχθρα κατευνάζεται καὶ ἀκόμη ἐκεῖνοι ποὺ εἶναι μετὰξὺ τους ἐχθροὶ γνωρίζουν τὴν «καταλαγή», τὴ συμφιλίωση. Ὁ Ψαλμὸς συσφίγγει τὴ φιλία, ἐνώνει τὰ διεστῶτα καὶ γίνεται ὁ τόπος ποὺ συμφιλιώνονται οἱ ἐχθροί. Νὰ πῶς τὸ λέει ὁ ἱερός Πατήρ: «Τίς γὰρ ἐπὶ ἐχθρὸν ἠγεῖσθαι δύναται μεθ' οὗ μίαν ἀφήκε πρὸς Θεὸν τὴν φωνήν; Ὡστε καὶ τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν, τὴν ἀγάπην, ἡ ψαλμωδία παρέχεται, οἷον εἰς σύνδεσμόν τινα πρὸς τὴν ἔνωσιν τὴν συνωδίαν ἐπινοήσασα, καὶ εἰς ἐνὸς χοροῦ συμφωνίαν τὸν λαὸν συναρμόζουσα.»³

6. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑ, Νο 6.

Εἴπαμε ἤδη πολλά, ἀγαπητοὶ ἀκροατές, ἀλλὰ νομίζω, ὑπάρχουν καὶ ἄλλα ἀκόμη νὰ θυμηθοῦμε γιὰ τὴν παιδαγωγικὴ δύναμη τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης.

Ἡ Ψαλτικὴ διδάσκει τὸ «ἄριστον μέτρον». Ἡ Ψαλτικὴ παράδοση ἀποτελεῖ τὴν πλέον χαρακτηριστικὴ περίπτωση ἐκκλησιαστικῆς τέχνης, κατὰ τὴν ὁποία ἀκολουθεῖται καὶ ὑπηρετεῖται τὸ μέτρο, ἡ μέση ὁδὸς ἢ βασιλική, ἢ ἀσφαλέστερη, ἢ σοφώτερη ἐπιλογή. Αὐτὸ προκύπτει ἀβίαστα ὅταν κανεὶς μελετᾷ τὸ κλασσικὸ ἐκκλησιαστικὸ μέλος, γίνεται δὲ πασιδῆλο μὲ μιὰ ἀπλὴ ματιὰ στὴ μουσικὴ σημειογραφία τῆς Ψαλτικῆς. Οὔτε τὸ μέλος, οὔτε ἡ καταγραφή του εἶναι δύσκολα καὶ πολὺπλοκα, ὥστε ὁ καθένας νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ τὰ μαθαίνει καὶ νὰ μπορεῖ νὰ τὰ προσαρμόζει στὴς προσωπικὲς του δυνατότητες. Ὡς παράδειγμα, ἀναφέρω ἐδῶ τὴν ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσα περίπτωση τῶν Σημαδίων Ἐκφράσεως, τῶν γνωστῶν καὶ ὡς Ποιοτικῶν Χαρακτήρων τῆς μουσικῆς σημειογραφίας τῆς Βυζαντινῆς Μουσικῆς, τῶν ὁποίων ἡ ἐκτέλεση καὶ ὁ τρόπος ἐρμηνείας ἐπαφίεται στὴ δεξιότητα, τὴν αἰσθητικὴ, τὴν ψυχικὴ καὶ φωνητικὴ κατάσταση τοῦ Ἱεροψάλτη, στὰ πλαίσια τοῦ «ἐν ἐλευθερίᾳ καὶ δι' ἐλευθερίας» πνεύματος τῆς Ὁρθοδόξιας.

7. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑ, Νο 7.

Κλείνοντας τὴ σημερινὴ ἐκπομπή, ὡς τελευταῖο θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρουμε καὶ τοῦτο. Ἡ Ψαλτικὴ Τέχνη, ὅπως καὶ κάθε ἄλλη μουσικὴ ἔκφραση, εἶναι σὲ θέση νὰ διεισδύσει καὶ στὸ

² Ματθαίου Λαγγῆ, *Μέγας Συναξαριστὴς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, τόμος Ι', Ἀθήναι 1981⁵, σελ. 24.

³ Μ. Βασιλείου, *Ὁμιλία εἰς τὸν Α' Ψαλμὸν*, PG 29, 212C.

νοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἡ συγκεκριμένη, μάλιστα, μόνο μὲ θετικὲς ἐπιδράσεις, σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν κοσμικὴ μουσικὴ, τῆς ὁποίας οἱ θετικὲς ἢ ἀρνητικὲς ἐπιπτώσεις στὸ θυμικὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐξαρτῶνται ἄμεσα ἀπὸ τὸ περιεχόμενο καὶ τὸ ὕφος αὐτῆς τῆς μουσικῆς. «Μετά πινος ψυχαγωγίας ἐμμελοῦς καὶ ἡδονῆς σῶφρονα λογισμὸν ἐμποιοῦσης», ὁ Ψαλμὸς γαληνεύει πῆς ψυχῆς, καθησυχάζει τὸν θόρυβο καὶ πῆς διακυμάνσεις τῶν λογισμῶν, ἐνῶ καταπραΰνει «τῆς ψυχῆς τὸ θυμούμενον, τὸ δὲ ἀκόλαστον σωφρονίζει...»⁴, δηλώνει πάλι ὁ Μέγας Βασίλειος. «Ὅμως, καὶ ὁ μουσικολόγος καθηγητὴς Ἀντώνιος Ἀλυγιζάκης σχολιάζει: «Ἡ ψυχαγωγία τῆς μουσικῆς ποὺ ὁδηγεῖ στὸ "σῶφρονα λογισμὸν" δὲν εἶναι μία ἀπλὴ μορφικὴ διαδικασία. Δὲν ἐπιδρᾷ, δηλαδή, πάνω μας μόνο ἡ ἀριστουργηματικότητά. Τὴ μορφὴ, ποὺ τέρπει καὶ ψυχαγωγεῖ, συνοδεύει καὶ τὸ περιεχόμενο. Ἐννοεῖται βέβαια ὅτι τὸ περιεχόμενο εἶναι αὐτὸ ποὺ συμβάλλει γενικότερα στὴν παιδεία.»⁵ Ὁ Προφητὰναξ καὶ Ψαλμωδὸς Δαβίδ', ὁ ὁποῖος μὲ τὴν κινύρα τοῦ ἔφαλλε καὶ μὲ τὴ μελωδία θεράπευε τὸν ἐσκοτισμένο νοῦ τοῦ βασιλέα Σαούλ, ἄφησε ὁμολογούμενως πλούσια παρακαταθήκη στὴν ψαλτικὴ παράδοση τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, ἔτσι, μὲ τοὺς λόγους τοῦ καὶ μὲ τὸ μέλος ἐφησυχάζει, καταπραΰνει καὶ γαληνεύει τὸ νοῦ τῶν πιστῶν. Ὁ δὲ διὰ τῆς Ψαλτικῆς Τέχνης ἤρεμος καὶ γαλήνιος νοῦς ἀποτελεῖ βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν παρακολούθηση καὶ συμμετοχὴ στὴ λογικὴ λατρεία τοῦ Κυρίου καὶ εἰδικὰ στὸ σωτηριῶδες Μυστήριον τῆς Θείας Εὐχαριστίας.

8. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑ, Νο 8.

ΑΠΟΦΩΝΗΣΗ ΕΚΠΟΜΠΗΣ

Ἀγαπητοὶ ἀκροατές, ἀκούσατε τὴν ἐκπομπή, «Ψαλμὸς, Ἐκκλησίας Φωνή», μὲ τὸν Κωνσταντῖνο Καραγκούνη καὶ τὴν Ἀριάδνη Τσαλούχου.

Στὴ σημερινὴ ἐκπομπή, κατὰ πῆς μουσικῆς γέφυρες, ἀκούσαμε βυζαντινοὺς ἀναστάσιμους ὕμνους (Ἐξαποστειλάρια, Ἑωθινὰ Δοξαστικά, Τροπάρια τῶν Αἰνῶν καὶ ἄλλα ὅμοια) ὁμορφα ἐρμηνευμένους ἀπὸ τὸν μακαριστὸ Πρωτοψάλτη καὶ Διευθυντὴ τοῦ Βυζαντινοῦ Χοροῦ τοῦ Μητροπολιτικοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ Ἀθηνῶν Σπυρίδωνα Περιστέρη. Τῆς ἠχογραφήσεις αὐτῆς ἀκούσαμε ἀπὸ παλαιῆς κυκλοφορίας δίσκων 45 στροφῶν τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου «ΖΩΗ».

Ἀγαπητοὶ ἀκροατές, ὑπενθυμίζουμε, ὅτι μπορεῖτε νὰ ἀφήνετε τὰ μηνύματά σας, πῆς παρατηρήσεις ἢ πῆς ἀπορίες σας, στὸ τηλεφωνικὸ κέντρο τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ, καλῶντας τὸν ἀριθμὸ 210-7298222, ἀπὸ πῆς 7 τὸ πρωὶ ἕως πῆς 8 τὸ βράδυ ἢ, ἀκόμη, μπορεῖτε νὰ καλεῖτε τὸ τηλέφωνο 6947774647 τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς ἐκπομπῆς.

Ἐπίσης, μπορεῖτε νὰ μᾶς στέλνετε προσωπικοὺς σας δίσκους ἢ ἠχογραφήσεις σας Ψαλτικῆς, πῆς ὁποῖες εὐχαρίστως θὰ παίζουμε στὴν ἐκπομπή μας. Τὸ ὑλικὸ σας αὐτὸ μπορεῖτε νὰ μᾶς τὸ στέλνετε μαζὶ μὲ τὰ στοιχεῖά σας καὶ ἕνα σύντομο βιογραφικὸ σας, εἴτε ταχυδρομικῶς στὴ διεύθυνσή μας Ἀμοργοῦ 6B, Τ.Κ. 38500, Βόλος, εἴτε ψηφιακῶς στὴν

⁴ Μ. Βασιλείου, Ὀμιλία εἰς τὸν Α΄ Ψαλμὸν, PG 29, 209A καὶ 212C, ἀντιστοίχως. Ἡ πληροφορία παρὰ Ἀντ. Ἀλυγιζάκη, Ἡ Λειτουργικὴ Μουσικὴ κατὰ τὸ Μέγα Βασίλειον, σελ. 260.

⁵ Ἀντ. Ἀλυγιζάκη, ὁ.π., σελ. 260. Ἐξαιρετικῶς ἐνδιαφέρουσα καὶ ἡ σχετικὴ μελέτη τοῦ Ἀθ. Βουρλή, Ἡ Ἱερά Ψαλμωδία ὡς μέσον ἀγωγῆς (Ἐθνομουσικολογικὴ μελέτη), Ἀθήναι 1995, ἢ ὁποία παρουσιάστηκε ὡς εἰσήγηση στὴν ἡμερίδα τῆς Ἱεραῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὴν 9ῃ Μαΐου 1994, μὲ θέμα: "Θρησκευτικὴ Ἀγωγή καὶ Κοινωνικὴ Ἐνταξὴ Ἀτόμων μὲ Εἰδικὲς Ἀνάγκες», στὴν ὁποία ἀσμένως παραπέμπουμε.

ηλεκτρονική διεύθυνση του Τομέα Ψαλπικής, [@tomeaspsaltikis](http://tomeaspsaltikis), μία λέξη, όπως ακούγεται, @acadimia.org, όλα τὰ γράμματα με μικρούς λατινικούς χαρακτήρες.

Σᾶς ὑπενθυμίζουμε, ἐπίσης, ὅτι τὰ κείμενα τῶν ἐκπομπῶν μας ὑπάρχουν πλέον ἀναρτημένα στὸν ιστότοπο τοῦ Τομέα Ψαλπικῆς Τέχνης καὶ Μουσικολογίας τῆς Ἀκαδημίας Θεολογικῶν Σπουδῶν Βόλου. Ὅσοι ἐνδιαφέρεστε νὰ βλέπετε ἢ νὰ κατεβάξετε τὰ κείμενα τῶν ἐκπομπῶν μας, δὲν ἔχετε παρὰ νὰ ἐπισκέπτεσθε τὸ σάιτ τοῦ Τομέα στὸ www.tomeaspsaltikis -μία λέξη, ὅπως ακούγεται- .gr. Ἐδῶ μπορεῖτε, ἐπίσης, νὰ βρῖσκετε πληροφορίες γιὰ πῆς λοιπὲς δράσεις τοῦ Τομέα (συνέδρια, ἡμερίδες, λατρευτικὲς καὶ καλλιτεχνικὲς ἐκδηλώσεις, ἐκδόσεις-κυκλοφορίες δίσκων), καθὼς καὶ ἐπιστημονικὲς μελέτες τοῦ διευθυντοῦ καὶ τῶν μελῶν του.

Σᾶς εὐχαριστοῦμε ποὺ ἤσασταν καὶ σήμερα κοντὰ μας.

Καλὴ ἀντάμωση, πρῶτα ὁ Θεός, τὴν ἄλλη ἐβδομάδα, τὴν ἴδια ἡμέρα καὶ ὥρα.

Ὡς τότε, νὰ εἴστε ὅλοι καλά. Χαίρετε.

9. ΠΕΡΙΣΤΕΡΗΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ, ΑΝΑΣΤΑΣΙΜΑ, Νο 9.